

ภาวะผู้นำทางปัญญาในการแก้ปัญหาความขัดแย้งทางสังคม
ของมโหสถบัณฑิตในมโหสถชาดก
Intellectual Leadership in Solving Social Conflicts
of Mahosatha in Mahosatha Jataka

พระถวิล ถิรจิตโต

โพน นามณี, พระมหาวิเศษ ปญาวชิโร

Phra Thawin Thiracitto

Phon Namanee, Phramaha Viset Panyavajiro

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาราชวิทยาลัยวิทยาเขตล้านนา

Mahamakut Buddhist University Lanna campus

Corresponding Author, Email: budhakaliko@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ 1) เพื่อศึกษาภาวะผู้นำทางปัญญาในพุทธปรัชญาเถรวาท 2) เพื่อศึกษาการแก้ปัญหาความขัดแย้งทางสังคมในพุทธปรัชญาเถรวาท และ 3) เพื่อศึกษาวิเคราะห์ภาวะผู้นำทางปัญญาในการแก้ปัญหาความขัดแย้งทางสังคมของมโหสถบัณฑิตในมโหสถชาดก การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงเอกสาร โดยรวบรวมข้อมูลจากพระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา รวมไปถึงเอกสารงานวิจัย เอกสาร ตำราและผลงานทางวิชาการที่เกี่ยวข้อง กับภาวะผู้นำในพุทธปรัชญาเถรวาท ความขัดแย้งในพุทธปรัชญาเถรวาท และมโหสถบัณฑิตในมโหสถชาดก

ผลการวิจัยพบว่า 1) ภาวะผู้นำทางปัญญาในพุทธปรัชญาเถรวาท โดยใช้หลักปัญญา 3 ประการ ประกอบด้วย (1) สุตมยปัญญา ปัญญาได้จากฟังข้อมูลเพื่อประกอบพิจารณา (2) จินตามยปัญญา ปัญญาได้จากการคิดวิเคราะห์ตรองความเป็นเหตุเป็นผล (3) ภวานมยปัญญา ปัญญาที่ได้จากการเจริญสติพิจารณา

2) การแก้ปัญหาความขัดแย้งทางสังคมในพุทธปรัชญาเถรวาท ปัญหาความขัดแย้งทางสังคมทางพระพุทธศาสนานั้นมีมูลเหตุมาจาก ปญจธรรม ธรรมเป็นเครื่องเนิ่นช้า มีต้นเหตุ 5 ประการ เป็นสิ่งที่กระตุ้นให้เกิดความขัดแย้ง ส่วนการขัดแย้งในสังคมมี 5

ประการ (1) ความขัดแย้งด้านข้อมูล (2) ความขัดแย้งด้านผลประโยชน์และความต้องการ (3) ความขัดแย้งด้านความสัมพันธ์ (4) ความขัดแย้งด้านโครงสร้าง (5) ความขัดแย้งด้านคุณค่าหรือค่า

3) ภาวะผู้นำทางปัญญาในการแก้ปัญหาความขัดแย้งทางสังคมของมโหสถบัณฑิตในมโหสถชาดก มโหสถบัณฑิตได้ใช้หลักหลักปัญญา 3 ประการ เพื่อแก้ปัญหาความขัดแย้งทางสังคม ในการรับฟังในข้อมูลคติที่ถูกต้อง การคิดวิเคราะห์ในสิ่งที่สมเหตุสมผล และการพิจารณาตามหลักความเป็นจริง

คำสำคัญ : ปัญญา 3, ความขัดแย้ง, มโหสถชาดก

Abstract

The objectives of this thesis were as follows; 1) to study intellectual leadership in Theravada Buddhist philosophy, 2) to study resolution of social conflicts in Theravada Buddhist philosophy, and 3) to analyze intellectual leadership of Mahosatha in Mahosatha Jataka. It was a document research by collecting information from the Tipitaka, commentaries, various canonical texts including research writing on leadership in Theravada Buddhist philosophy, solution of conflicts in Theravada Buddhist philosophy and Mahosatha in Mahosatha Jataka.

The results of research were found that 1) Intellectual Leadership in Theravada Buddhist Philosophy by using 3 principles of Panya: (1) Sutamaya-pañña, wisdom acquired from listening to information for consideration (2) Jintamaya-pañña, wisdom derived from analytical thinking and contemplation, and 3) Bhavanamaya-pañña, wisdom derived from mindful consideration.

2) As regards the solution of social conflicts in Theravada Buddhist philosophy, problem of social conflicts in Buddhism resulted from Papancadhamma, the Dharma of mental proliferation, namely, craving, dogma and conceit which provoked conflicts. As for conflicts in society, there were

5 aspects: (1) information conflicts (2) conflicts of interests and needs (3) relationship conflicts (4) structural conflicts 5) values or worth conflicts.

3) As regards the Intellectual Leadership in solving social conflicts of Mahosatha in Mahosatha Jataka, Mahosatha had applied 3 principles of wisdom to solve social conflicts through listening to the correct case information, rational analysis and actual consideration.

Keywords: 3 Paññas, Conflict, Mahosatha Jataka

บทนำ

สิ่งที่จะประสบความสำเร็จหรือล้มเหลวในการบริหารงานดำเนินการในองค์กรนั้น ปัจจัยสำคัญที่สุดก็คือ ผู้นำ ถ้าองค์กรใดได้ผู้นำที่มีประสิทธิภาพก็จะสามารถสั่งการและใช้อิทธิพลต่อผู้ใต้บังคับบัญชาให้ปฏิบัติงาน ตลอดจนทำกิจกรรมต่างๆในองค์กรให้สำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยดี ผู้นำจึงมีความสำคัญยิ่งต่อองค์กร ซึ่งผู้นำนั้นหมายถึงบุคคลที่ได้รับการยอมรับหรือยกย่องให้ทำหน้าที่เป็นหัวหน้าคอยควบคุม กำกับ ดูแล ช่วยเหลือส่งเสริมความก้าวหน้าของทุกฝ่าย เพื่อให้การดำเนินงานขององค์กรไปสู่ความสำเร็จตามเป้าหมาย ทุกคนในองค์กรทำงานอย่างมีความสุข เกิดความพึงพอใจในสภาพการทำงาน คือได้ทั้งงาน ได้ทั้งคน แต่ผู้ดำรงตำแหน่งผู้นำบางคน อาจไม่มีภาวะความเป็นผู้นำเลย เนื่องจากไม่แสดงศักยภาพของตนในการนำผู้อื่นให้ทำกิจกรรมเพื่อให้บรรลุเป้าหมายตามที่กำหนดได้ ฉะนั้น ผู้มีภาวะความเป็นผู้นำจะมีบุคลิกภาพพิเศษหลายอย่าง ที่แสดงลักษณะของภาวะผู้นำ มีความรู้ ความคิดริเริ่ม มีการตัดสินใจ ตลอดจนมีความสามารถทำให้ผู้อื่นชื่นชอบ เห็นคล้อยตามความคิดและร่วมมือร่วมใจปฏิบัติงานด้วยความกระตือรือร้น อย่างเต็มใจและเต็มความสามารถจนส่งผลให้การดำเนินงานบรรลุถึงเป้าหมายที่กำหนด

ในสังคมปัจจุบันซึ่งอยู่ในกระแสของโลกาภิวัตน์ซึ่งมีการเปลี่ยนแปลงในมิติต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นไปในมิติทางเศรษฐกิจ เทคโนโลยี วัฒนธรรม ทำให้เกิดผลกระทบอย่างรวดเร็วและรุนแรงความขัดแย้งในหลากหลายรูปแบบได้ปะทุขึ้นและสะท้อนออกมาเป็นรูปธรรมอย่างชัดเจน มีการรวมตัวกันของกลุ่มคนที่ขัดแย้งกันจนเกิดเป็นปรากฏการณ์ประท้วงหรือม็อบที่เกิดขึ้นกันบ่อยครั้งจนถึงขั้นปะทะกันทำร้ายกันก็มี ไม่ว่าจะเป็นความขัดแย้งด้านผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ ความขัดแย้งในการใช้ทรัพยากรธรรมชาติ ความเลวร้ายในสังคม

มนุษย์เราที่เป็นสาเหตุของการกำเนิดผู้นำอย่างชัดเจน โดยเริ่มต้นจากความตกต่ำทางศีลธรรมของมนุษย์ที่มีความโลภ เกิดมีการลักขโมยสิ่งของกัน มีการพุดโกหกหลอกลวงกัน และมีผู้ที่ทำหน้าที่ตัดสินโทษแก่ผู้ที่กระทำความผิดตามที่ตนเองพอใจ นอกจากนั้น ก็มีการทะเลาะวิวาทขัดแย้งกันขึ้นแล้ว เกิดความวุ่นวายในสังคมตามมา จึงจะเห็นได้ว่าความเป็นผู้นำหรือความมีภาวะผู้นำนั้น มีความจำเป็นต่อสถานการณ์ความขัดแย้งเป็นอย่างมาก

สำหรับความขัดแย้งที่ปรากฏในสังคมปัจจุบันที่ทำให้เกิดปัญหาตามทฤษฎีความขัดแย้งของคริสโตเฟอร์ มัวร์ (1996 : 60-61) ได้แยกความขัดแย้งออกเป็น 5 ประเด็นด้วยกัน คือ 1) ความขัดแย้งด้านข้อมูล ทำให้เกิดปัญหาข้อมูลขัดกัน ขาดข้อมูล เข้าใจผิด ขาดการสื่อสาร หรือสื่อสารไม่ถูกต้อง สับสนเรื่องหน้าที่มุมมองต่างกันในเรื่องของข้อมูล 2) ความขัดแย้งด้านผลประโยชน์ ทำให้เกิดปัญหาขัดแย้งเกี่ยวกับทรัพยากรทางด้านธรรมชาติหรือสิ่งต่างๆ ที่ปรารถนาและต้องการ เช่น อำนาจ ตำแหน่งหน้าที่ 3) ความขัดแย้งด้านความสัมพันธ์ ทำให้เกิดปัญหาเกี่ยวกับบุคลิกภาพและพฤติกรรมที่ต่างกัน พฤติกรรมทางลบที่เกิดขึ้นซ้ำซาก และวิธีการในการทำสิ่งต่าง ๆ แตกต่างกัน เช่น วิธีการทำงานต่างกัน การตัดสินใจต่างกัน 4) ความขัดแย้งด้านโครงสร้าง ทำให้เกิดปัญหาการแก่งแย่ง โดยเปลี่ยนแปลงระเบียบกฎเกณฑ์เดิมด้วย ขัดแย้งเกี่ยวกับระเบียบปฏิบัติ ขัดแย้งเนื่องจากขาดความ ยุติธรรม 5) ความขัดแย้งด้านคุณค่าหรือค่านิยม ทำให้เกิดปัญหาด้าน ศาสนา โลกทัศน์หรือความเชื่อต่างกัน การให้ความสำคัญที่ต่างกัน เกณฑ์ประเมินต่างกัน ภูมิหลังทางวัฒนธรรมต่างกัน ภูมิหลังส่วนบุคคลต่างกัน พื้นฐานทางประวัติศาสตร์ต่างกัน

ทางด้านปกรณ์ ศรีประหลาด (2553, หน้า ค.) ทำให้ผู้วิจัยได้เห็นวิธีการของมโหสถบัณฑิตในการแก้ปัญหา ได้ศึกษาเรื่อง การไกล่เกลี่ยข้อพิพาทในพระพุทธศาสนาเถรวาทของ มโหสถชาดก สำหรับวิธีการที่มโหสถบัณฑิตใช้ในการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทสามารถแบ่งเป็น 2 ขั้นตอน คือ

1) การอภิปรายปัญหาหรือข้อพิพาท 3 วิธี คือ (1) การกล่าวเปิดการเจรจาของคนกลาง (2) การกล่าวของคู่เจรจา (3) การแยกเจรจา

2) การไกล่เกลี่ยข้อพิพาท 2 วิธี คือ (1) การเจรจาพร้อม (2) การเขียนหรือทำข้อตกลง หากใช้มุ่งเอาชนะโดยการใช้กำลัง ย่อมมีแต่จะนำผลเสียตามมา เพราะคนที่อยู่ในสังคมมีความต้องการแห่งตัณหาและกิเลสที่หยาบและประณีตแตกต่างกันออกไป สำหรับคุณสมบัติลักษณะผู้นำนั้น (พระเทพปริยัติเมธี (สฤชต์ สิริธโร), 2553: 79) ได้ศึกษาเรื่อง “ภาวะผู้นำเชิงพุทธกับการจัดการความขัดแย้งในสังคมไทย” ได้แบ่งลักษณะอยู่ 3 อย่าง

คือ (1) คุณลักษณะภายนอก คือ มีรูปร่างสง่างาม น่าเคารพศรัทธาเลื่อมใส ตลอดทั้งมีพลัง กำลังแข็งแรงสุขภาพที่ดี และมีความเพียร (2) คุณลักษณะภายใน คือมีความรู้ มีวิสัยทัศน์ กว้างไกล มีความชำนาญในงาน มีมนุษยสัมพันธ์ดี (3) มีความแตกต่างจากบุคคลอื่น ซึ่งความแตกต่างนี้จะทำให้ผู้ใต้บังคับบัญชาเกิดความเคารพนับถือ มีความเชื่อมั่น มีความเชื่อฟังอย่างจริงใจ วิธีการของการที่จะเป็นผู้นำที่ดี ซึ่งมีหลักธรรมหรือคุณธรรมในทางพระพุทธศาสนาที่สามารถนำมาประยุกต์ใช้สำหรับผู้นำ โดยแบ่งเป็น 3 กลุ่มหลักธรรมของผู้นำ คือ (1) หลักธรรมสำหรับครองตน (2) หลักธรรมสำหรับครองคน (3) หลักธรรมสำหรับการครองงาน หลักธรรมหรือคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้านั้น ถึงแม้ว่าจะมีมาตั้งแต่สมัยพุทธกาลจนถึงปัจจุบันเป็นเวลานานนับพันปีแล้ว แต่ทุกหลักธรรมยังคงทันสมัยอยู่เสมอ สามารถนำไปประยุกต์ใช้เป็นเครื่องดำเนินชีวิตและแนวทางในการบริหารงานได้เป็นอย่างดี

จากสถานการณ์ความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในสังคมปัจจุบันนี้ จะเห็นว่าผู้นำที่มีภาวะผู้นำ นั้นมีความจำเป็นต่อการหาทางออก หรือวิธีการแก้ไขปัญหาเป็นอย่างมาก เนื่องจากปัญหาความขัดแย้งนับวันจะทวีความรุนแรงขึ้น และส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตในมิติต่าง ๆ ของคนในสังคมแผ่ขยายเป็นวงกว้าง ซึ่งแนวคิดเรื่องภาวะผู้นำการแก้ปัญหาทางสังคมด้วยปัญญาของมโหสถบัณฑิตนั้น น่าจะเป็นทางออกหรือแนวทางในการที่จะนำมาแก้ไขปัญหาได้ ภาวะผู้นำหรือภาวะความเป็นผู้นำจึงเป็นทั้งศาสตร์ที่มีหลักการ ทฤษฎี เนื้อหา กฎเกณฑ์ และเป็นศิลปะที่จะต้องนำเอาหลักการ ทฤษฎี เนื้อหา กฎเกณฑ์เหล่านั้นมาประยุกต์ใช้ให้เกิดประสิทธิภาพ ตามบทบาทหน้าที่ของผู้นำแต่ละคนที่จะพึงมี แล้วแต่สภาพแวดล้อมของแต่ละองค์การ

ตามหลักพระพุทธศาสนา พระพุทธเจ้าทรงเป็นผู้นำของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย ในฐานะที่ทรงเป็นผู้นำหรือนายกนั้น ความเป็นผู้นำจึงจำเป็นในทุกที่ทุกโอกาสในทางพระพุทธศาสนามีหลักธรรม ที่แสดงถึงหลักเกณฑ์ของภาวะผู้นำคือหลักปัญญา 3 ประการ ประกอบด้วย 1) สุตมยปัญญา คือ ปัญญาหรือความรู้อันเกิดจากการศึกษาเล่าเรียนที่ได้ยินได้ฟังมาประกอบเป็นข้อมูลในการตัดสินใจให้ถูกต้องกับปัญหาความขัดแย้งได้ 2) จินตมยปัญญา คือ ปัญญาหรือความรู้อันเกิดจากการคิดวิเคราะห์ตรองคิดใคร่ครวญให้รอบคอบแยกแยะเป็นประเด็นไม่ด่วนตัดสินใจทำคิดพิจารณาจนตกผลึกแล้วจึงดำเนินการทำ 3) ภวานามยปัญญา คือ ปัญญาหรือความรู้อันเกิดจากฝึกฝนหรือลงมือปฏิบัติเป็นระดับปัญญาอันสูงสุด

สำหรับชาติที่ 5 ในทศชาติ ได้เป็นมโหสถบัณฑิต ที่มาของชื่อเพราะว่าเมื่อเขาเกิดถือโอสถมาด้วย จึงตั้งชื่อว่า มโหสถกุมาร (ขุ.ชา.ม.อ. 63/331) เป็นมโหสถ ได้ทรงแสดงภาวะความเป็นผู้นำใช้ปัญญาแก้ไขปัญหา เพื่อช่วยให้เพื่อนมนุษย์รอดพ้นจากความทุกข์ยากเดือดร้อน มโหสถอายุได้ 7 ขวบ มีความสามารถออกแบบสร้างศาลา มีห้องพักคนเดินทางแยกเป็นห้องคฤหัสถ์และบรรพชิต ห้องพ่อค้าสัญจรพร้อมห้องเก็บสินค้า ห้องวินิจฉัยธรรมและสนามเด็กเล่น และมโหสถบัณฑิตได้ใช้สติปัญญาแสดงความเป็นอัจฉริยะหลายประการตลอดจนถึงได้แก้ไขปัญหาต่างๆ ที่พระราชาปิสูจน์ทดสอบปัญญาของท่านด้วยวิธีการต่างๆ นอกจากนี้การที่มโหสถมีภาวะความเป็นผู้นำ ได้ใช้การเจรจาทางการทูต ทำให้พระเจ้าวิเทหะกับพระเจ้าจุลนิพรมหัตถ์หันมาเป็นมิตรผูกไมตรีกันได้ ทุกแคว้นจึงมีความสุขสันติ เป็นการชนะด้วยธรรมยุทธ์ที่ยอดเยี่ยม

ซึ่งในการวิจัยเรื่อง “ภาวะผู้นำทางปัญญาในการแก้ปัญหาความขัดแย้งทางสังคมของมโหสถบัณฑิตในมโหสถชาดก” นี้ ผู้วิจัยมีคำถามในการวิจัย คือ 1. ภาวะผู้นำทางปัญญาในพุทธปรัชญาเถรวาทเป็นอย่างไร 2. การแก้ปัญหาความขัดแย้งทางสังคมในพุทธปรัชญาเถรวาทเป็นอย่างไร 3. ภาวะผู้นำทางปัญญาในการแก้ปัญหาความขัดแย้งทางสังคมของมโหสถบัณฑิตในมโหสถชาดกเป็นอย่างไร

ดังนั้น ผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะศึกษาเพื่อให้ทราบถึงภาวะความเป็นผู้นำ ในหลักพุทธปรัชญาเถรวาท แก้ปัญหาความขัดแย้งของมโหสถบัณฑิตในมโหสถชาดกว่าสามารถใช้ปัญญาแสดงภาวะการเป็นผู้นำในการแก้ความขัดแย้งทางสังคมอย่างไร ใช้ปัญญาให้ผู้อื่นยอมรับได้อย่างไร เพื่อจะได้นำมาเป็นแบบอย่างปรับใช้ในวิถีชีวิต และนำมาเป็นบรรทัดฐานสำหรับการเป็นผู้นำที่ดี ในการแก้ปัญหาความขัดแย้งในสังคมปัจจุบัน

วัตถุประสงค์งานวิจัย

- 1) เพื่อศึกษาภาวะผู้นำทางปัญญาในพุทธปรัชญาเถรวาท
- 2) เพื่อศึกษาการแก้ปัญหาความขัดแย้งทางสังคมในพุทธปรัชญาเถรวาท
- 3) เพื่อศึกษาวิเคราะห์ภาวะผู้นำทางปัญญาในการแก้ปัญหาความขัดแย้งทางสังคมของ มโหสถบัณฑิตในมโหสถชาดก

ระเบียบวิธีวิจัย

งานวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงเอกสาร โดยมีวิธีการวิจัย ดังต่อไปนี้

1) รวบรวมข้อมูลจากเอกสารชั้นปฐมภูมิ โดยรวบรวมข้อมูลจากพระไตรปิฎก เกี่ยวข้องกับภาวะผู้นำในพุทธปรัชญาเถรวาท ความขัดแย้งในพุทธปรัชญาเถรวาท และมีโศสถบัณฑิตในมโหสถชาดก

2) รวบรวมข้อมูลจากเอกสารชั้นทุติยภูมิ โดยรวบรวมข้อมูลจากอรรถกถา ฎีกา อรรถกถา ปกรณวิเสส ตำรา เอกสาร งานวิจัย บทความที่เกี่ยวข้องกับภาวะผู้นำในพุทธปรัชญาเถรวาท ความขัดแย้งในพุทธปรัชญาเถรวาท และมีโศสถบัณฑิตในมโหสถชาดก

3) ศึกษา วิเคราะห์ สังเคราะห์ ประมวลผลให้ได้เนื้อหาสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของการวิจัย

4) เรียบเรียง จัดเกลา แก้ไขเนื้อหาให้มีความสมบูรณ์

5) เขียนรายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์

6) นำเสนอ เผยแพร่ ผลงานวิจัยในรูปแบบบทความทางวิชาการตามหลักสูตร ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชา พุทธศาสนาและปรัชญา ได้กำหนดไว้

ผลการวิจัย

1) ภาวะผู้นำทางปัญญาในพุทธปรัชญาเถรวาท

หลักธรรมสำหรับภาวะผู้นำเป็นเครื่องมือแก้ปัญหาความขัดแย้งโดยใช้หลักธรรมคือ หลักปัญญา 3 ประการ ประกอบด้วย

สุตมยปัญญา คือ ปัญญาหรือความรู้อันเกิดจากการศึกษาเล่าเรียนที่ได้ยิน ได้ฟังมาประกอบเป็นข้อมูลในการตัดสินใจให้ถูกต้อง เกิดมีได้ด้วยเหตุ 2 ประการ คือ 1) สัมปยุตสังเสวะ การคบหาสัตบุรุษหรือคนดี มีกัลยาณมิตรที่ดี จากความเป็นครูกับลูกศิษย์หรือเพื่อนที่คอยบอกกล่าวเล่าจากประสบการณ์จากได้ยินได้ฟังมาก่อน 2) สัทธัมมัสสวนะ การฟังสัทธรรม หรือสุตตะ การฟัง การศึกษาเล่าเรียน ดังเช่นพระพุทธพจน์ว่า “ฟังด้วยดี ย่อมได้ปัญญา การฟังด้วยดี การสอบถาม เป็นอาหารของปัญญา” เพราะความหมายของสุตมยปัญญานี้ว่า ในการทำงาน ศิลปะ วิชาทั้งหลายที่ต้องจัดการด้วยปัญญา บุคคลได้ฟังจากผู้อื่นได้กัมมัสสกตญาณ หรือได้สัจจญาณ โลกมิกญาณว่า รูปไม่เที่ยง เวทนาไม่เที่ยง สัญญาไม่เที่ยง สังขารไม่เที่ยง วิญญาณไม่เที่ยงดังนี้บ้าง ได้ความสามารถ ความคิดอ่าน ความพอใจ ความกระจำ ความเพ่งพินิจ และได้ปัญญาที่สามารถไตร่ตรองสภาวะธรรมอันเหมาะสม

จินตามยปัญญา คือ ปัญญาหรือความรู้ที่เกิดจากการคิดวิเคราะห์ไตร่ตรองคิดใคร่ครวญให้รอบคอบแยกแยะเป็นประเด็นไม่ด่วนตัดสินใจทำคิพิจารณาจนตกผลึกแล้วจึงดำเนินการทำ ปัญญาอันเกิดจากการคิดโดยโยนิโสมนสิการ คือ การกระทำไว้ในใจโดยอุบายที่แยบคาย การพิจารณา หรือจินตา การคิด การได้ประมวลและวิเคราะห์วิธีคิดแบบโยนิโสมนสิการ(การคิดอย่างมีวิธี ถูกวิธี คิดถูกทาง คิดค้นหาสาเหตุ คิดอย่างมีเหตุผล คิดให้เกิดผล จินตามยปัญญาจึงเป็นอายโกศล อปายโกศล อุปายโกศล ให้เป็นไปตามสมควรอาศัยความเป็นผู้แสวงหาประโยชน์เกื้อกูล อนึ่ง พึงให้จินตามยปัญญาบังเกิด ด้วยการเป็นผู้ให้สัตว์ทั้งหลายตรีกตรองอาการแห่งสภาวะธรรมมีขันธ เป็นต้น

ภาวนามยปัญญา คือ ปัญญาหรือความรู้ที่เกิดจากฝึกฝนหรือลงมือปฏิบัติเป็นระดับปัญญานันสูงสุด มากกว่าการแก้ปัญหาความขัดแย้งคือในทางคติโลกแล้ว ยังส่งเสริมให้เจริญญาณทัศนะเห็นทุกข์ เป็นปัญญาเบื้องหน่ายปราศจากเครื่องร้อยรัดเสียดแทง ไม่เวียนว่ายในวัฏฏะอีก ปัญญาที่เกิดจากการภาวนาเจริญสมถกัมมัฏฐานและวิปัสสนากัมมัฏฐาน

2) การแก้ปัญหความขัดแย้งทางสังคมในพุทธปรัชญาเถรวาท

มูลเหตุแห่งความขัดแย้งที่เกิดขึ้นนั้นในทางพระพุทธศาสนาได้แสดงไว้ คือ ปปัญจธรรม คือธรรมอันเป็นเครื่องเน้นซ้ำ หรือกิเลสที่ทำให้คิดปรุงแต่งยึดเยื้อ ต้นเหตุของความขัดแย้ง การทะเลาะ การมีความเห็นที่ต่าง แยกแยก เกิดความวุ่นวายไม่สงบสุขในสังคม ประกอบด้วย ตัณหา ทิฐิ มานะ

ตัณหา หมายถึง ความอยาก มี 2 ด้วยกัน คือ (1) ความอยากในวัตถุทาง ได้แก่ ความอยากได้ส่วนที่ดีหรือส่วนที่อร่อยใน รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ และ ความกำหนดความพอใจ หรือ ความปรารถนาตามคุณ เป็นต้น ตัณหาเป็นที่มาและเป็นตัวจุดชนวนให้เกิดความขัดแย้ง

ทิฐิ หมายถึง ความเห็น ทิฐิในแง่ลบ ประกอบด้วยสักกายทิฐิ 20 มิฉฉาทิฐิ 10 อันตาคาทิกทิฐิมิ วัตถุ 10 จนถึงทิฐิ 62 การที่มนุษย์ยึดมั่นถือมั่นในทิฐิ (ทิฐิอุปาทาน) อย่างใดอย่างหนึ่ง จึงทำให้เกิดการทะเลาะวิวาทกันในกลุ่มของคนที่มีความเห็นแตกต่างกันแต่ไม่ยอมรับ ความคิดเห็นของคนอื่น เนื่องจากบุคคลแต่ละคนมีจุดยืนของตัวเอง ด้วยเหตุผลดังกล่าว พระพุทธเจ้าทรงย้ำว่า “ชนเหล่าใดยังถือทิฐิยึดมั่นถือมั่นกระทบกระทั่งกันในโลก” ดังจะเห็นได้จากกรณีของพราหมณ์ที่ถือทิฐิต่างกันว่า สิ่งทั้งปวงเป็นที่พอใจแก่เรา สิ่งทั้งปวงไม่เป็นที่พอใจแก่เรา บางสิ่งเป็นที่พอใจแก่เรา และบางสิ่งไม่เป็นที่พอใจแก่เรา จึงทุ่มเถียงกัน เมื่อทุ่มเถียงกัน ทำลายกัน และเบียดเบียนกัน

มานะ คือ การถือตัว กิริยาที่ถือตัว ภาวะที่ถือตัวความลำพองตน ความทะนงตน ความเชิดชูตนเป็นดุษฎี ความเห่อเหิม ความที่จิตต้องการเชิดชูตน เป็นดุษฎี ปัญหาสำคัญก็คืออะไรที่ทำให้มนุษย์สำคัญตัวว่าดีกว่าคนอื่น มนุษย์ ใช้สถานะของความเป็นชาติโคตร ความเป็นบุตรของผู้มีตระกูล ความเป็นผู้มีรูปร่าง ทรัพย์สินการศึกษา หน้าที่การงาน

จุดกำเนิดด้านลบมาจากปัจจัยธรรมชาติเหล่านี้ ซึ่งเป็นสิ่งที่กระตุ้นให้เกิดความขัดแย้งทั้งขัดแย้งกับตัวเองและบุคคลอื่น ซึ่งเป็นรากเหง้าของความอยาก ความสำคัญตน ยึดถือตน ทะนงตน อยากได้อะไรอยากมีอยากเป็นแม้เป็นของคนอื่นนำซึ่งปัญหาความขัดแย้ง ทะเลาะกัน ผูกพยาบาทเวรียนวนหลายภพหลายชาติเพราะพระพุทธานุภาพไม่ได้มองแค่ปัญหาในชาตินี้เท่านั้น ยังส่งผลต่อไปจนกว่าภพภวนาเกิดปัญญา รู้กำจัดอวิชชาในจิตส่วนลึก ส่วนองค์ประกอบความขัดแย้งตามทฤษฎีคริสโตเฟอร์ มัวร์ ได้แยกความขัดแย้งออกเป็น 5 ประเด็นด้วยกัน คือ

(1) ความขัดแย้งด้านข้อมูล (Data Conflict) ได้แก่ ข้อมูลขัดกัน ขาดข้อมูล เข้าใจผิด ขาดการสื่อสาร หรือสื่อสารไม่ถูกต้อง สับสนเรื่องหน้าที่มุมมองต่างกันในเรื่องของข้อมูล เพราะการได้รับการอบรมทางการศึกษาประสบการณ์ในการเข้าใจกับข้อมูลต่างกัน ทำให้เกิดข้อผิดพลาดเข้าใจผิดเกี่ยวกับข้อมูล

(2) ความขัดแย้งด้านผลประโยชน์ (Interest Conflict) ได้แก่ ขัดแย้งเกี่ยวกับทรัพยากรทางด้านธรรมชาติหรือสิ่งต่างๆ ที่ปรารถนาและต้องการ เช่น อำนาจ ตำแหน่งหน้าที่ เพราะเห็นแก่ประโยชน์ที่จะได้รับอย่างเดียว ปรารถนาผลลัพธ์เกินไปจนไม่คำนึงถึงความเป็นจริง

(3) ความขัดแย้งด้านความสัมพันธ์ (Relationship Conflict) ได้แก่ บุคลิกภาพ และพฤติกรรมที่ต่างกัน พฤติกรรมทางลบที่เกิดขึ้นซ้ำซาก และวิธีการในการทำสิ่งต่างๆ แตกต่างกันไป เช่น วิธีการทำงานต่างกัน การตัดสินใจต่างกัน เพราะการไม่เข้าใจประเพณีกรรมของกันและกัน เรียกอีกอย่างว่า รู้ใจกัน ทำให้เกิดความเข้าใจผิดกันขัดแย้งกันขึ้น

(4) ความขัดแย้งด้านโครงสร้าง (Structural Conflict) ได้แก่ การแก่งแย่ง โดย เปลี่ยนแปลงระเบียบกฎเกณฑ์เดิมด้วย ขัดแย้งเกี่ยวกับระเบียบปฏิบัติ ขัดแย้งเนื่องจากขาดความยุติธรรม เพราะการสร้างรูปแบบหรือวิธีการที่ไม่สอดคล้องความเป็นอยู่ที่เคยเป็น บุคคลากรในองค์กรปรับตัวไม่ทันทำให้เกิดความขัดแย้ง

(5) ความขัดแย้งด้านคุณค่าหรือค่านิยม (Value Conflict) ได้แก่ ศาสนา โลกทัศน์หรือความเชื่อต่างกัน การให้ความสำคัญที่ต่างกัน เกณฑ์ประเมินต่างกัน ภูมิหลัง

ทางวัฒนธรรมต่างกัน ภูมิหลังส่วนบุคคลต่างกัน พื้นฐานทางประวัติศาสตร์ต่างกัน เพราะคตินิยมวัฒนธรรมที่แตกต่างกันทำให้เกิดความขัดแย้งกัน

3) ภาวะผู้นำทางปัญญาในการแก้ปัญหาความขัดแย้งทางสังคมของมโหสถบัณฑิตในมโหสถชาดก

มโหสถบัณฑิตได้ใช้หลักปัญญา 3 ด้านคือ ด้านสุตมยปัญญา ด้านจินตามยปัญญา และด้านภาวนามยปัญญา เพื่อแสดงภาวะผู้นำทางปัญญาในการแก้ปัญหาความขัดแย้งทางสังคมเกี่ยวกับ ความขัดแย้งด้านข้อมูล ความขัดแย้งด้านผลประโยชน์ ความขัดแย้งด้านความสัมพันธ์ ความขัดแย้งด้านโครงสร้าง ความขัดแย้งด้านคุณค่าหรือค่านิยม ดังต่อไปนี้ คือ

ด้านสุตมยปัญญา มโหสถบัณฑิตได้ใช้ปัญญาจากการฟัง ฟังข้อมูลที่หลากหลายทำให้ประเมินเหตุการณ์ล่วงหน้าก่อนได้ และการได้รับข่าวจากบริวารเพื่อประเมินสถานการณ์และหาวิธีป้องกันปัญหาความคิดชั่วร้ายของบุคคลอื่น ด้วยความคิดด้วยปัญญาที่ประกอบด้วยเมตตาซึ่งเป็นคุณสมบัติของบัณฑิตอันบุคคลหาได้ยาก เพราะไม่ยอมเห็นใครๆ เป็นเหยื่อของกิเลสตัณหาในการหลงในกาม วัตถุกาม หรืออำนาจ ซึ่งนอกจากทำลายผู้อื่นแล้วยังย้อนกลับทำลายจิตใจของผู้ที่ถูกครอบงำด้วย มโหสถบัณฑิตเป็นพระโพธิสัตว์บำเพ็ญบารมีทางด้านปัญญาได้อนุเคราะห์ความทุกข์เดือนร้อนแก้ปัญหา ตอบปัญหา วินิจฉัยคดี เมตตาช่วยแม้กระทั่งผู้ที่เป็นศัตรู มโหสถให้คุณค่าของการมีชีวิตของเหล่ากษัตริย์เพราะการเกิดมานั้นแสนยาก เกิดมาแล้วทุกคนควรได้รับโอกาสแก้ตัว ปรับเปลี่ยนนิสัย ได้รับโอกาสได้ทำดี สร้างบารมี ดีกว่าทำลายกันแล้วเกิดการแก้แค้นกลับไปกลับ ประเทศต่างๆ จะเกิดความขัดแย้งไม่จบไม่สิ้น ผู้มีปัญญาคือผู้ให้โอกาสคนอื่นได้สร้างความดี เช่นมโหสถได้ให้โอกาสเหล่ากษัตริย์ได้มีชีวิตต่อไปอีก

ด้านจินตามยปัญญา มโหสถบัณฑิตได้ใช้ปัญญาจากการคิด ท่านเป็นสัตบุรุษผู้ที่มีความคิดเห็นอันชอบประกอบด้วยธรรม เป็นกุศลเป็นบัณฑิตผู้มีปัญญาลาด อาณิสสคุณงามความดีย่อมปรากฏขึ้นแก่ผู้ทำดีย่อมเจริญและเป็นที่ยอมรับไม่ว่าอยู่ดินแดนไหน ลาภยศฐาน สมบัติย่อมมีเกิดขึ้นสามารถนำมาเลี้ยงครอบครัวและบริวารได้ ทรัพย์คือปัญญา อันประเสริฐที่ได้พัฒนาเจริญขึ้นดีแล้วย่อมรู้ฉลาดในการนำมาเปลี่ยนให้เป็นอริยทรัพย์คือความร่มเย็นแห่งตน พวกพ้อง บริวารหรือแม้กระทั่งกษัตริย์ของตน มโหสถผู้มีปัญญาที่คิดตรงดีแล้วย่อมเป็นที่ยอมรับแม้กับบุคคลที่เป็นอริศัตรู มโหสถบัณฑิต ได้คิดพิจารณาว่าปัจจุบันนี้ ทรัพย์ลาภยศ ที่ได้เพิ่มพูนเกื้อกูลมาบำรุงบริวารและครอบครัวนั้น เพราะอาศัยแล้วซึ่งแผ่นดินแห่งพระเจ้าวิเทโหราช บัณฑิตผู้มีคุณธรรม มีปัญญา รู้คุณท่านควรตอบแทน

ท่าน เพราะความกตัญญูทวนเวียนเป็นเครื่องหมายของคนดี

ผู้นำจะต้องเป็นผู้มีความคิดอันชาญฉลาดเป็นคีย์แมนคือคนทำงานหรือสั่งงานที่เก่ง เพื่อกำหนดนโยบายหาแสดงวิสัยทัศน์ในองค์จัดการขับเคลื่อนองค์กรของตนเองให้พัฒนาเจริญรุ่งเรือง การมีความคิดอันประเสริฐจึงมีความสำคัญต่อความสำเร็จการวิเคราะห์คาดการณ์ปัญหาอุปสรรคได้แม่นยำ มโหสถบัณฑิตนั้นเป็นผู้ที่ถือว่ามีความปัญญากว้างไกลมีปัญญาวเคราะห์ปัญหาได้ ที่สำคัญรู้จักใช้คนให้เป็นประโยชน์จึงช่วยงานราชกิจของพระเจ้าวิเทโธราชในด้านต่างๆ มากมายเช่น ทางด้านการทูตในการส่งเพื่อนไปเป็นราชการช่วยงานกษัตริย์ต่างๆ แล้วส่งข่าวมาความเคลื่อนไหวแจ้งกลับให้มโหสถทราบ การติดต่อกับพ่อค้าในเมืองต่างๆ วินิจฉัยคดีความต่างๆ การตอบปัญหาเวทดา การป้องกันสงคราม และสร้างพันธมิตรจากประเทศอื่นๆ กลายเป็นมหาบัณฑิตเป็นที่ยอมรับทั้งชมพูทวีป เพราะบัณฑิตผู้มีปัญญาลาดย้อมเอาชนะบุคคลต่างโดยไม่เสียกำลัง ผู้มีความคิดดีแล้วย่อมชนะผู้อื่นแม้มีเสนามาก

และด้านภาวนามยปัญญา มโหสถบัณฑิตได้ใช้ปัญญาจากการภาวนาพิจารณา เพราะด้วยปัญญาที่มโหสถได้สะสมบำเพ็ญมา จึงทำให้เข้าใจทันทีว่าความที่พระเจ้าวิเทโธราชมีความหลงผิดในกามคุณ เพราะพระเจ้าวิเทโธราชขาดการเจริญกรรมฐานด้านวิปัสสนาย่อมตกเป็นทาสกับดักที่ใช้หลอเหยื่อไว้ การจะแก้ปัญหาคัดแย้งในระดับนี้ จะต้องใช้ปัญญา ระดับการภาวนากรรมฐานคือสุกกรรมฐาน เพื่อคลายกำหนดความยึดมั่นถือมั่นมันจะเกิดปัญญาเพื่อความละ ลดกามราคะ จะได้ไม่ติดกับดักเป็นเหยื่อความอยากใคร่ในกามและรูปที่สวยงามที่งามอันน่าใคร่ เพราะอานุภาพแห่งตัณหาในสตรีนั้นมีอานุภาพในบุรุษมากยิ่งขึ้น อสุกกรรมฐานจึงเป็นกรรมฐานอย่างดีเพื่อให้เกิดปัญญาพิจารณาในกามราคะให้ลดลงได้ ความสุขจากการไม่มีกิเลสมาเสียดแทง ตัณหาความอยากเครื่องร้อยรัดให้หลงให้ทรมานจิตใจ จัดว่าเป็นความปรารถนาประโยชน์สูงสุดคือนิพพานสมบัติ อันไม่เกี่ยวข้องกับสิ่งใดไม่เกี่ยวกับวัตถุ ไม่เกี่ยวกับแผ่นดิน ไม่เกี่ยวกับบริวาร ไม่เกี่ยวกับศัตรู หากแต่เป็นความสุขที่สิ้นอาสวะกิเลส

มโหสถบัณฑิตถือว่าเป็นบัณฑิตเป็นผู้ได้ฝึกครบ ทั้งวิชาและจรณะ จนเป็นที่ยอมรับทั้งในพระเจ้าวิเทโธราชและเรามายุด้วยกันรวมถึงกษัตริย์แคว้นต่างๆ ทั่วชมพูทวีปจนมีคำสรรเสริญว่า การอยู่ร่วมกับบัณฑิตทั้งหลายเป็นสุขยิ่ง มโหสถบัณฑิตเป็นผู้ปราศจากซึ่งการเสียดแทงด้วยกิเลส ตัณหา เป็นผู้พ้นจากทาสเครื่องเอาเปรียบหรือทำร้ายผู้อื่น เว้นจากการสร้างอกุศลกรรมแล้ว มโหสถบัณฑิตเป็นเป็นผู้มีปัญญารู้ดีรู้ชอบรู้สิ่งที่ เป็นประโยชน์ มิใช่ประโยชน์ รู้กตัญญู รู้แยกแยะว่ากิเลสหลุมกามคุณหรือคุณประโยชน์ เพราะเป็นภาวนามยปัญญา ปัญญาที่เกิดจากการอบรมเข้าถึงสภาวะธรรม ในทามกลางมี

จิตอันประเสริฐ และในที่สุดคือการไม่เวียนว่ายตายเกิดซึ่งเป็นปรัชญาเป้าหมายสูงสุดของพระพุทธศาสนาคือการเข้าถึงการไม่มีเครื่องรัด เครื่องแทงจิตใจ คือ นิพพาน

อภิปรายผล

1) หลักธรรมสำหรับภาวะผู้นำทางปัญญาในพุทธปรัชญาเถรวาท คือ หลักปัญญา 3 ประการ ประกอบด้วย 1) สุตมยปัญญา ปัญญาได้จากฟังข้อมูลเพื่อประกอบพิจารณา 2) จินตามยปัญญา ปัญญาได้จากการคิดวิเคราะห์ตรองความเป็นเหตุเป็นผล 3) ภาวนามยปัญญา ปัญญาที่ได้จากการเจริญสติพิจารณา

2) สาเหตุของความขัดแย้งทางสังคมในพุทธปรัชญาเถรวาท คือ ปัญหาความขัดแย้งทางสังคมทางพระพุทธศาสนานี้มีมูลเหตุมาจาก ปปัญจธรรม ธรรมเป็นเครื่องเน้นซ้ำ มีตัณหา ทิฏฐิ มานะ เป็นสิ่งที่กระตุ้นให้เกิดความขัดแย้ง ส่วนการขัดแย้งในสังคมมี 5 ประการ 1) ความขัดแย้งด้านข้อมูล 2) ความขัดแย้งด้านผลประโยชน์และความต้องการ 3) ความขัดแย้งด้านความสัมพันธ์ 4) ความขัดแย้งด้านโครงสร้าง 5) ความขัดแย้งด้านคุณค่าหรือค่า

3) รูปแบบหรือวิธีการแสดงภาวะผู้นำทางปัญญาในการแก้ปัญหาความขัดแย้งทางสังคมของมโหสถบัณฑิตในมโหสถชาดก มโหสถบัณฑิตได้ใช้หลักปัญญา 3 ด้าน คือ ด้านสุตมยปัญญา ด้านจินตามยปัญญา และด้านภาวนามยปัญญา เพื่อแสดงภาวะผู้นำทางปัญญาในการแก้ปัญหาความขัดแย้งทางสังคมเกี่ยวกับ ความขัดแย้งด้านข้อมูล ความขัดแย้งด้านผลประโยชน์ ความขัดแย้งด้านความสัมพันธ์ ความขัดแย้งด้านโครงสร้าง ความขัดแย้งด้านคุณค่าหรือค่านิยม สามารถแก้ไขปัญหาความขัดแย้งทางสังคมได้โดยในการรับฟังในข้อมูลที่ดีที่ถูกต้องเป็นสุตมยปัญญา การคิดวิเคราะห์ในสิ่งที่สมเหตุสมผลเป็นจินตามยปัญญา และการพิจารณาตามหลักความเป็นจริงเป็นภาวนามยปัญญา

ซึ่งสอดคล้องกับผลการวิจัยของ พระมหารุ่งโรจน์ ธมมภูจิเมธี (2550: ฉ) ได้ศึกษาเรื่อง การศึกษาวิเคราะห์หลักภาวะผู้นำในพระพุทธศาสนาเถรวาท พบว่า ภาวะผู้นำเป็นคุณลักษณะที่จำเป็นและสำคัญอย่างยิ่งสำหรับผู้นำ ผู้บริหารทุกระดับ เป็นกลไกให้การบริหารงานบรรลุตามวัตถุประสงค์ ตามทัศนะของพระพุทธศาสนา การที่จะเป็นผู้นำที่ดีที่มีความสามารถ ต้องสร้างภาวะผู้นำไม่แก่ตัวเอง โดยเริ่มพัฒนาที่จิตใจของตนและยึดหลักธรรมในการบริหารงาน ซึ่งมีมโหสถบัณฑิตสามารถได้แสดงให้เห็นแม้เสร็จภาระกิจที่สำคัญๆ แล้ว ย่อมไม่ทอดทิ้งบริวาร ร่วมทุกข์ร่วมสุขจึงสามารถครองตน ครองคน และครองงานเป็นที่รักทั้งมนุษย์และเทวดาได้รับคำสรรเสริญจากเหล่าบัณฑิตว่า “การอยู่กับผู้เป็นบัณฑิตนี้สุขยิ่งหนอ”

สำหรับวิธีการจัดการปัญหาความขัดแย้ง สอดคล้องกับ พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส (นิกฺขมฺมคณาจารย์) (2548: 426-427) ที่ได้ศึกษาเรื่อง รูปแบบการจัดการความขัดแย้งโดยพุทธสันติวิธี : ศึกษาวิเคราะห์กรณีลุ่มน้ำแม่ตาช้าง จังหวัดเชียงใหม่ โดยได้ใช้พุทธสันติวิธีตามที่ปรากฏในคัมภีร์พระไตรปิฎกและอรรถกถา ความขัดแย้งเป็นสิ่งจำเป็น (Necessity) ในระดับโลกวิสัยพระพุทธานุญาตยอมรับว่า “ความขัดแย้ง” จัดได้ว่าเป็นทุกข์ของบุคคลและสังคม ประการหนึ่งโดยเฉพาะอย่างยิ่ง การมองว่าความขัดแย้งเป็นธรรมชาติหรือธรรมดา ของสังคมทั่วไป จนอาจจะกล่าวได้ว่าเป็น สิ่งจำเป็นของสังคม เพราะสรรพสิ่งในสังคมนั้นแปรเปลี่ยนไปอยู่ตลอดเวลา (อนิจจัง) ผลจากการแปรเปลี่ยนดังกล่าว นั้นจึงทำให้เกิดบรรยากาศของ ทุกข์หรือความขัดแย้ง ซึ่งเป็นสภาวะหรือบรรยากาศที่ดำรงอยู่ในสภาพเดิมไม่ได้ สาเหตุสำคัญที่ทำให้เกิดความขัดแย้งก็เพราะทุกสิ่งทุกอย่างนั้นในแง่ของโลกวิสัยนั้น ไม่สามารถเป็นไปตามความต้องการหรืออำนาจของสิ่งใดหรือบุคคลใด กล่าวคือไม่มีสิ่งใด หรือบุคคลใดบังคับให้มันเปลี่ยนแปลงหรือไม่ให้ขัดแย้งกัน (อนัตตา) ฉะนั้นเมื่อกล่าวโดยธรรมชาติแล้ว สรรพสิ่งต้องขัดแย้งกัน แต่ถึงกระนั้น พระพุทธานุญาตได้เหลือพื้นที่ของความไม่ขัดแย้ง เอาไว้ให้สภาวะสูงสุดนั้นก็คือพระนิพพาน ซึ่งในโมกฺกขมรรคโมกฺกขผล เข้าใจถึงธรรมชาติของมนุษย์ที่ขาดการเจริญสติภาวนา ย่อมเต็มไปด้วยความขัดแย้ง ทะเลาะ วุ่นวาย มีแต่ความทุกข์ ภาวนามยปัญญา การสร้างปัญญาจากการเจริญสติเพื่อการถอนรากมूलเหตุแห่งปัญหาความขัดแย้งคือมาจาก ปญฺญจธรรม ธรรมเป็นเครื่องเนิ่นช้า มีต้นเหตุ ญาณ มานะ เป็นสิ่งที่กระตุ้นให้เกิดความขัดแย้ง

และได้สอดคล้องกับพระมหาเลอเดช วรวิโส (2549: 67) ได้ศึกษาเรื่อง การศึกษาวิเคราะห์ปัญหาบารมีของพระมโหสถ พบว่าการบำเพ็ญปัญญาบารมีของพระมโหสถนั้นเกิดขึ้นเมื่อพระมโหสถพัฒนาสุตมยปัญญา คือปัญญาที่เกิดจากการศึกษาเล่าเรียน และจินตามยปัญญา คือปัญญาที่เกิดจากการคิดพิจารณา จะเห็นได้ว่า ปัญญาของพระมโหสถตรงตามลักษณะของบารมีธรรม มีการอนุเคราะห์ผู้อื่นเป็นลักษณะ มีการทำอุปัฏฐากแก่ผู้อื่นเป็นหน้าที่ หรือมีความไม่หวั่นไหวเป็นหน้าที่ มีการแสวงหาสิ่งที่เป็นประโยชน์เป็นผลที่ปรากฏ หรือมีความเป็นพระพุทธานุภาพเป็นผล มีมหารุณเป็นพื้นฐาน หรือมีความเป็นผู้ฉลาดในอุบายแห่งกรุณาเป็นพื้นฐาน ผู้มีปัญญาย่อมนำประเทศเจริญรุ่งเรือง แม้ตนเองก็มีความเจริญ ดังมีคำกล่าวที่ว่า ผู้มีปัญญาย่อมดีกว่ามีทรัพย์ ในทางโลกียก็จะต้องอาศัยปัญญาในการแก้ไขปัญหาความขัดแย้ง ต่าง ๆ การจะบรรลุธรรมก็เพราะอาศัยปัญญา

องค์ความรู้จากงานวิจัย

1) ความเป็นสังคมนั้น ต้องประกอบด้วย 2 คนขึ้นไป เมื่อมีคนมากความคิดย่อมแตกต่างกัน บางคนมีความคิดเอื้อเพื่อ เมตตา ปราบปรามดีต่อผู้อื่น บางคนมีความประโยชน์จากผู้อื่น เอาเปรียบ กอบโกย จนทำให้มีความขัดแย้งเกิดขึ้น คนในชุมชนจึงต้องตั้งกฎกติกา มารยาท ระเบียบ สิ่งที่เป็นข้อห้าม และสิ่งที่ควรปฏิบัติ เพื่อป้องกันปัญหาความขัดแย้ง

2) ในพระพุทธศาสนาได้กล่าวถึง ปัญจธรรม อันเป็นจุดความขัดแย้งจากตัวบุคคล มี 3 อย่าง คือ ตัณหา มานะ ทิฐิ ส่วนองค์ประกอบของความขัดแย้งในสังคมทั่วไป มี 5 ด้าน คือ 1) ความขัดแย้งด้านข้อมูล 2) ความขัดแย้งด้านผลประโยชน์และความต้องการ 3) ความขัดแย้งด้านความสัมพันธ์ 4) ความขัดแย้งด้านโครงสร้าง 5) ความขัดแย้งด้านคุณค่า หรือค่า การมีความรู้ความเข้าใจ ซึ่งเป็นความรู้จากด้านการฟัง ด้านการคิด และด้านการภาวนา ป้องกันความขัดแย้งได้

3) มโหสถบัณฑิตเป็นผู้ถึงพร้อมในปัญญาทั้ง 3 ด้าน และสามารถแก้ปัญหาความขัดแย้งทั้งที่เป็นจากตัณหา มานะ และทิฐิ ด้วยทั้งจากการตอบปัญหา การวินิจฉัยคดี การทำสงคราม การสร้างสถาปัตยกรรม ศาลาอเนกประสงค์สร้างอุโมงค์ การติดต่อทางการทูต และการแก้ปัญหาในบริบททางสังคม ยั่งยืนสันติวิธี

สรุป

จากงานวิจัยเรื่อง “ภาวะผู้นำทางปัญญาในการแก้ปัญหาความขัดแย้งทางสังคมของมโหสถบัณฑิตในมโหสถชาดก” ได้ผลสรุปคือ

1) ภาวะผู้นำทางปัญญาในพุทธปรัชญาเถรวาท คือ โดยใช้หลักปัญญา 3 ประการ ประกอบด้วย (1) สุตมยปัญญา ปัญญาได้จากฟังข้อมูลเพื่อประกอบพิจารณา (2) จินตามยปัญญา ปัญญาได้จากการคิดวิเคราะห์ตรองความเป็นเหตุเป็นผล (3) ภาวนามยปัญญา ปัญญาที่ได้จากการเจริญสติพิจารณา

2) การแก้ปัญหาความขัดแย้งทางสังคมในพุทธปรัชญาเถรวาท คือ ปัญหาความขัดแย้งทางสังคมทางพระพุทธศาสนานั้นมีมูลเหตุมาจาก ปัญจธรรม ธรรมเป็นเครื่องเน้นเข้า มีตัณหา ทิฐิ มานะ เป็นสิ่งที่กระตุ้นให้เกิดความขัดแย้ง ส่วนการขัดแย้งในสังคมมี 5 ประการ (1) ความขัดแย้งด้านข้อมูล (2) ความขัดแย้งด้านผลประโยชน์และความต้องการ (3) ความขัดแย้งด้านความสัมพันธ์ (4) ความขัดแย้งด้านโครงสร้าง (5) ความขัดแย้งด้านคุณค่าหรือค่า

3) ภาวะผู้นำทางปัญญาในการแก้ปัญหาความขัดแย้งทางสังคมของมโหสถบัณฑิตในมโหสถชาดก มโหสถบัณฑิต คือ ได้ใช้หลักหลักปัญญา 3 ประการ เพื่อแก้ปัญหาความขัดแย้งทางสังคม ในการรับฟังในข้อมูลคดีที่ถูกต้อง การคิดวิเคราะห์ในสิ่งที่สมเหตุสมผล และการพิจารณาตามหลักความเป็นจริง

บรรณานุกรม

- กวี วงศ์พุด. (2539). **ภาวะผู้นำ**. (พิมพ์ครั้งที่ 30). กรุงเทพมหานคร : ศูนย์เสริมวิชาชีพบัญชี. **ปกรณ์ ศรีประหลาด**. (2553). การไกล่เกลี่ยข้อพิพาทในพระพุทธศาสนาเถรวาท : กรณีศึกษามโหสถชาดก. **วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พรนพ พุกกะพันธ์. (2542). **การบริหารความขัดแย้ง**. กรุงเทพมหานคร : ว.เพ็ชรสกุล.
- พระครูสิริจันทนิวิฐ (บุญจันทร์ เขมกาโม). (2549). **ภาวะผู้นำเชิงพุทธ**. กรุงเทพมหานคร : นิติธรรมการพิมพ์.
- พระเทพปริยัติเมธี (สฤชต์ สิริธโร). (2553). **ภาวะผู้นำเชิงพุทธกับการจัดการความขัดแย้งในสังคมไทย. รายงานการวิจัย**. สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต). (2546). **พุทธธรรมฉบับปรับปรุงและขยายความ**. (พิมพ์ครั้งที่ 10). กรุงเทพมหานคร : สหธรรมิก.
- _____. (2546). **สลายความขัดแย้ง**. กรุงเทพมหานคร: สหธรรมิก.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต). (2559). **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลธรรม**. (พิมพ์ครั้งที่ 34). กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิการศึกษาเพื่อสันติภาพ
- พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต).
- พระมหารุ่งโรจน์ ธมมภูจิเมธี (ศิริพันธ์). (2550). การศึกษาวิเคราะห์ หลักภาวะผู้นำในพระพุทธศาสนาเถรวาท. **วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระมหาเลอเดช วรวิโส (วงศ์ศรีชา). (2549). การศึกษาวิเคราะห์ปัญหาบารมีของพระมโหสถ. **วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส (นิตินุญยากร). (2548). รูปแบบการจัดการความขัดแย้งโดยพุทธ

สันติวิธี : ศึกษาวิเคราะห์กรณีลุ่มน้ำแม่ตาช้าง จังหวัดเชียงใหม่. **วิทยานิพนธ์
ปริญญาพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลง
กรณราชวิทยาลัย.

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). **พระไตรปิฎกภาษาไทย**.
กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต). (2561). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวล
ศัพท์**. (พิมพ์ครั้งที่ 32). กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา.

Christopher Moor. (1996). **The Mediation Process: Practical Strategic for
Resolving Conflict**. (2nd ed). San Francisco. CA : Jossey-Bass Pub-
lishers.